

PREVENTIVNE MERE PREMA OSUĐENICIMA OPASNIM PO DRUŠTVO U PRAVIMA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I VELIKE BRITANIJE

Apstrakt

Panična i represivna reakcija javnosti na ubistva i seksualne zločine učinjene nad decom i afere u vezi sa seksualnom zloupotrebom dece bile su povod da se krajem XX veka u anglosaksonskom pravnom sistemu iskoristi kazna zatvora neodređenog trajanja i mera prinudnog psihijatrijskog lečenja da bi se sprečila osuđena lica puštena iz zatvora da ponove zločin. Po uzoru na pravo SAD, mere preventivnog nadzora ili preventivnog pritvora prihvaćene su u drugim anglofonskim državama, ali i u kontinentalnom pravnom sistemu. Autor komparira zakonodavstva SAD (federalno, Vašingtona i Floride) i Velike Britanije sa ciljem da pokaže razlike u kreiranju mera zaštite društva od opasnih učinilica. U SAD je iskorišćen građanskopravni model prinudne psihijatrijske hospitalizacije, a sada se više teži krivičnopravnim merama zatvaranja ili pojačanog nadzora na slobodi. Pod uticajem iz SAD slične mere su uvedene i u Velikoj Britaniji, ali uz favorizovanje zatvora izrečenog zbog opasnosti učinioaca po društvo (Engleska i Vels) i doživotnih restrikcija osuđenih koji su na slobodi (u Škotskoj). Međutim, ti koncepti se sada napuštaju (Engleska) ili preispituju (Škotska) zbog nedovoljne efikasnosti i opasnosti od kršenja ljudskih prava osuđenih lica.

Ključne reči: preventivni pritvor, preventivni nadzor, opasni učinioaci, sankcije, Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija

1. Uvod

Od kraja 20. veka u kriminologiji postaje dominantno shvatanje da država treba racionalno da upotrebljava svoje resurse u borbi

¹ Naučni savetnik, Institut za uporedno pravo Beograd; e-mail: petroviczdravko@ikomline.net.

protiv kriminaliteta, tako što će sprečavati one zločine koji su najteži i najopasniji po društvo, dok će se kroz selekciju krivičnih prijavi izbeći pokretanje postupaka prema učiniocima krivičnih dela male društvene opasnosti. Takve ideje tzv. upravljanja rizikom od pojave zločina našle su svoje uporište u „novoј penologiji“² u kojoj se, između ostalog, predlaže primena različitih mera nadzora, pa i naknadnog zatvaranja prema osuđenima koji su označeni kao opasni po društvo. To su osuđeni zbog teških krivičnih dela protiv polne slobode (naročito ako su žrtve njihove radnje bila deca), učinioci teških krivičnih dela sa elementima nasilja, potencijalni teroristi i slično (u daljem tekstu, radi skraćanja, koristiće se za njih izraz opasni učinioci). Kontrola ponašanja opasnih učinioca proteže se na period posle osude i postiže se primenom tzv. preventivnog zatvaranja (*preventive detention*) prema licu na probaciji ili prema osuđenom posle izvršene kazne zatvora. Umesto ili po isteku preventivnog zatvaranja, kontrola ponašanja tih lica koji su na slobodi postiže se primenom mera nadzora i korekcije (*preventive supervision*). Taj nadzor može biti neodređenog trajanja, pa i doživotan. Pored obaveze da trpi ograničenja slobode kretanja koje je povezano sa nadzorom, opasni učinilac može biti obavezan da učestvuje u odgovarajućim tretmanima i programima (medicinskim, obrazovnim, vaspitnim). Kršenje tih obaveza vodi do ponovnog njegovog zatvaranja čime se može uspostaviti „*circulus vitiosus*“ beskonačnog niza kažnjavanja i ograničenja prava lica koje je već „odužilo dug društvu“ za krivično delo koje je ranije izvršilo.

U teorijskom smislu mera naknadnog nadzora opasnih učinilaca je sporna: ne zna se da li je to kazna, mera bezbednosti ili pravna posledica osude, a u uporednim zakonodavstvima se različito tretira. Ali ono što nije sporno jeste da je mera nadzora osuđenih za teške zločine po izvršenoj kazni zatvora tipičan izraz modernizacije kažnjavanja koji odgovara potrebama savremenog potrošačkog društva. One se zasnivaju na proceni da je osuđeni pojedinac veoma opasan po druge (*risk-based sentence*), bez uvažavanja socijalnih i individualno-psiholoških uzroka njegovog kriminalnog ponašanja, niti je od značaja vrednosna ocena tog ponašanja. Zato je moguće rizik od kriminaliteta izjednačiti sa različitim rizicima sa kojima se pojedinci susreću tokom svojih života (od bolesti, povrede, nezaposlenosti, gubitka posla, pogibije i slično) te se tako sva pažnja članova društva usmerava na načine proaktivnog delovanja radi sprečavanja rizika od nastanka takvih pojava, bez obzira na to što se ti rizici ne mogu izjednačiti po svojim uzrocima i posledicama. Prema tome, reč je o modernoj meri tehnikokorekcije pre svega primenjene radi smanjenja

² M. Felly, J. Simmon, „The New Penology: Notes on Emerging Strategy of Corrections and its Implications“, *Criminology* 4/1992, 449-474.

troškova zatvorskog sistema i minimalizacije rizika kriminaliteta³.

Programi nadzora opasnih učinilaca posle osude već su decenijama realnost u Sjedinjenim Američkim Državama, odakle su ubrzo prihvaćeni u Engleskoj i Velsu, Škotskoj i drugim anglofonskim državama, a nešto kasnije i u skandinavskim državama, Francuskoj, Belgiji i Nemačkoj. Tako se iz SAD-a praksa proaktivnog upravljanja rizikom zločina proširila na Evropu, uprkos različitoj socijalnoj politici⁴. Na to su uticala slična društvena kretanja i oštro obrušavanje javnosti i medija na „seksualna čudovišta“ posle otkrivanja organizovanih delatnosti pedofila i izvršenja niza otmica i brutalnih ubistava maloletnih žrtava u poslednjim decenijama XX u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Belgiji i nizu drugih zemalja, kada je istovremeno uočen i porast dečje pornografije (na primer, od 1993. do 1997. u Češkoj, Poljskoj i Rusiji, ali i u drugim delovima Evrope)⁵.

Zato ne treba da čudi da je uvođenje nadzora nad opasnim učinocima posle izvršene kazne zatvora dobilo „blagoslov“ Saveta Evrope, kako pokazuje nova Preporuka Komiteta ministara (2014.) 3 u vezi opasnih učinilaca koja je usvojena 19. februara 2014.⁶ Ona treba da obezbedi ujednačavanje nacionalnih zakonodavstava u pogledu upravljanja rizikom od kriminaliteta koji je označen kao naročito opasan po društvo i osnovnog nivoa poštovanje osnovnih ljudskih prava opasnih učinilaca. Prema tome, „kažnjavanje posle kazne“ opasnih učinilaca smatra se danas legitimnom merom koja se može preventivno primeniti radi zaštite društva od njihove dalje kriminalne aktivnosti, uprkos tome što značajno proširuje granice kaznenopravnog zahvata u prava određenih kategorija osuđenih lica.

Mere prema seksualnim prestupnicima koji su krivična dela učinila prema maloletnicima propisane su i zakonodavstvu Republike Srbije, ishitreno i to nekritičkim preuzimanjem tuđih rešenja, pre svega iz anglo-saksonskog prava. Zato je bilo potrebno analizirati slične mere koje postoje u pravu Sjedinjenih Američkih Država i u Velikoj Britaniji, objasniti razloge za njihovo uvođenje i iskustva u primeni.

³ N. Mrvić, *Kriza zatvora*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2007, 230-231.

⁴ B. Heberton and T. Thomas, „Tracking sex offenders“, *Howard Journal of Criminal Justice* 2/1996, 97-112; T. Thomas, „Sex Offender Registers and Monitoring“, in: H. Kemshall and G. McIvor (Eds.), *Managing Sex Offender Risk*, Research Highlights in Social Work 46, Robert Gordon University, Aberdeen, 2004, 227-233; R. Lieb, „Social Policy and Sexual Offenders: Contrasting United States and European Policies“, *European Journal on Criminal Policy* 8/2000, 424-425.

⁵ P. Jenkins, „How Europe Discovered Its Sex Offender Crisis“, in: J. Best (Ed.), *How Clams Spread Cross-National Diffusion of Social Problems*, Walter de Gruyter, New York, 2001, 153-158.

⁶ Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States Concerning Dangerous Offenders, adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies.

2. Obračun sa opasnim seksualnim prestupnicima u Sjedinjenim Američkim Državama

Propisivanje mera nadzora prema osuđenim za krivična dela protiv polne slobode u Sjedinjenim Američkim Državama (dalje SAD), a potom i u Velikoj Britaniji, Australiji, Novom Zelandu i drugim državama usledilo je kao neposredna reakcija na kriminalitet seksualnih „grabljivaca“⁷ i „monstruma“ i očigledna je posledica moralne panike i udovoljavanja zahtevima javnosti da se oštrim kažnjavanjem i dodatnim merama društvo „obračuna“ sa onim vidovima kriminaliteta od koga posebno strahuje (tzv. *punitive populism*).

U Sjedinjenim Američkim Državama prvi put su statutarno bile propisane mere nadzora ili naknadnog zatvaranja opasnih učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode u *Washington's Sexually Violent Predator Laws* iz 1990. godine a iste te godine slične odredbe su unete i u „omnibus akt“ koji je nosio naslov *Community Protection Act*. Tako je, radi zaštite društva, omogućeno zadržavanje u zatvoru osuđenog za krivično delo protiv polne slobode i posle isteka kazne zatvora koja mu je izrečena, ako je utvrđen visoki rizik da će ponoviti takvo krivično delo bude li pušten na slobodu. Ista mogućnost prihvaćena je kasnije u odeljcima 225 i 226 *Criminal Justice Act*-a iz 2003. godine⁸.

Na federalnom nivou su 1994. godine odredbama *Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act*-a⁹ propisane obaveze država SAD da registruju osuđene za krivična dela protiv polne slobode, koji će, po puštanju na slobodu, narednih deset godina biti u obavezi da nadležnim organima prijavljuju promene adresa boravka ili promene radnog mesta, dok su državni organi dužni da četiri puta u toku života osuđenog proveravaju da li se nalazi na prijavljenoj adresi. To zakonodavstvo je 1996. godine upotpunjeno usvajanjem *Sexual Offender Act*-a (popularno nazvan po imenu maloletne žrtve Megan Kanka 'Megan's law')¹⁰ kojim se aktivnosti država i lokalnih samouprava usmeravaju na javno iznošenje podataka iz državnih registara seksualnih prestupnika, kako bi se postigla bolja zaštita društva. Iste godine je usvojen i *Pam Lyncher Sexual Offender Tracking and Identification Act*¹¹ ('Pam Lyncher' Act) kojim je propisana mogućnost

⁷ Izraz *sexual predator* označava onog ko drugo ljudsko biće tretira kao plen (seksualni objekt) težeći da postigne dominaciju nad žrtvom, što je česta odlika psihopatski strukturiranih ličnosti sklonih recidivizmu. Ne može se prevesti adekvatno na srpski jezik, pa se umesto toga u ovom radu koriste izrazi opasni seksualni prestupnik ili opasni učinilac.

⁸ J. M. McKinney, „Washington State's Return to Indeterminate Sentencing for Sex Offences: Correcting Part Sentencing Mistakes and Preventing Future Harm“, *Seattle University Law Review* 26/2002, 319-320, <http://digitalcommons.law.seattleu.edu/viewcontent.c...>, 18. 5. 2015.

⁹ Uveden kao deo *Omnibus Crime Bill* iz 1994, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-103hr3355enr/pdf/BILLS-103hr3355enr.pdf>, 18. 5. 2015.

¹⁰ Public Law 104-145, 110 Stat. 1345, 21. 7. 1997, in the Federal Register (62 FR 39009), <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-104hr2137enr/pdf/BILLS-104hr2137enr.pdf>, 18. 5. 2015.

¹¹ Public Law 104-236, published on October 3, 1996, 110 Stat. 3093, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-104publ236/pdf/PLAW-104publ236.pdf>, 18. 5. 2015.

da opasni prestupnici i povratnici budu trajno registrovani uz mogućnost da države na Savezni istražni biro (FBI) prenesu odgovornost za registraciju seksualnih prestupnika i obavezu obaveštenja javnosti o prisustvu opasnog seksualnog prestupnika u njihovoj sredini. Istovremeno, FBI je zadužen za kreiranje nacionalne baze podataka opasnih seksualnih prestupnika. U sklopu uslova za sudsku procenu na osnovu koje se seksualni prestupnik registruje kao opasan zbog toga što je sklon nasilju zahteva se, osim mišljenja veštaka – stručnjaka za tretman, i mišljenje zastupnika žrtve, kao i predstavnika nadležnih organa koji primenjuju zakon. Zakonom su pojačane obaveze država da registruju i kontrolišu kretanje seksualnih prestupnika koji menjaju prebivalište ili radi zapošljavanja ili školovanja prelaze na teritoriju druge države, kao i da dostavljaju podatke za Nacionalni registar seksualnih prestupnika. Sve izmene statutarne odredbi objedinjene su 1997. u *The Jacob Wetterling Improvements Act*-u¹², kojim su, osim obaveza registrovanih osuđenih lica da prijavljuju promenu adrese ili radnog mesta, ustanovljene i razgraničene nadležnosti saveznih organa i tela na registraciji, praćenju kretanja registrovanih seksualnih prestupnika i obaveštavanju javnosti o njihovom prisustvu u zajednici.

U periodu od 1998. do 2003. na saveznom nivou su donošenje odredbe usmerene na zaštitu dece od opasnih seksualnih prestupnika, od zlostavljanja i eksploatacije i ustanovljene su obavezne procedure u koje se primenjuju u visokoškolskim ustanovama radi registracije seksualnih prestupnika među nastavnim osobljem ili studentima. To je samo deo zakonodavnih aktivnosti kojima se postiže sveobuhvatnost kontrole opasnih učinilaca, jer je na velikom prostoru SAD teško efikasno nadzirati promene mesta boravka registrovanih prestupnika koji se ne prijavljuju u novoj sredini, tako da se ne mogu pronaći po adresama iz registara. Ubistvo maloletnog otag Adama Walsh-a bilo je povod za donošenje 2006. *Adam Walsh Child Protection and Safety Act*-a¹³ kojim su postavljeni novi osnovni standardi u primeni statutarne odredbi koje se odnose na registriranje seksualnih prestupnika i obaveštavanje javnosti o njihovom prisustvu u zajednici, kada su pušteni na slobodu. Na osnovu tog akta je donet *Sex Offender Registration and Notification Act* (skr. SORNA) koji po novom modelu, preko posebne službe (tzv. SMART Office) i kroz naročiti program za upravljanja rizikom od seksualnih prestupnika uspostavlja nacionalni registracioni sistem opasnih seksualnih prestupnika na federalnom nivou i propisuje način obaveštavanja opšte javnosti o njihovom prisustvu u zajednici¹⁴.

¹² Public Law 105-119, 26. 11. 1997, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-105publ119/pdf/PLAW-105publ119.pdf>, 18. 5. 2015.

¹³ Public Act 109-247, from July 27, 2006, <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-109publ248/pdf/PLAW-109publ248.pdf>, 18. 5. 2015.

¹⁴ <http://www.justice.gov/criminal/ceos/subjectareas/sorna.html>, 10. 5. 2015.

Kako se vidi, zakonodavac ne samo da je podržao represivno orijentisano javno mnjenje koje je zahtevalo oštre kažnjavanje i naročite preventivne mere prema onim opasnim, nasilnim ili seksualnim prestupnicima koji kao „grabljivice“ vrebaju svoje (maloletne) žrtve, nego je proteklih godina donosio statutarne odredbe kojima se jača nadležnost federalnih vlasti, olakšava razmena podataka među državama i obaveštavanje javnosti, kako bi se postigao „širi front“ u borbi protiv opasnog kriminaliteta. Istovremeno, sve države, uključujući i Distrikt Kolumbiju, pa čak i indijanski rezervati su usvojile Meganin zakon. Međutim, već prilikom donošenja prvih statuta u pojedinim državama javio se problem po kom kriterijumu izdvojiti iz šireg kruga seksualnih prestupnika one koji se smatraju naročito opasnim. U tom pogledu postoje razlike među državama. Po jednom rešenju, koje je prihvaćeno u državi Illinois, mere nadzora se primenjuju prema svim seksualnim prestupnicima ako su njihove radnje usmerene prema maloletnicima. U drugim državama se pravi razlika između seksualnih prestupnika i onih koji dobijaju status opasnih. Primer takve legislative, koja je u međuvremenu od 1990. do danas uvedena u zakonodavstva četrdeset dve američke države u cilju zaštite društva od onih koji su već bili osuđivani za istovrsna krivična dela je popularno nazvan po maloletnoj žrtvi *Jessica Lunsford Act* donet 2005. u Floridi. U članu 775.2 tog *Florida Sexual Predators Act*-a definisani su kriterijumi po kojima sud može određenu osobu proglasiti opasnim učinioecem seksualnih zločina: težina izvršenog zločina (na primer, kidnapovanje, seksualno nasilje, protivpravno lišenje slobode i slično), da je delo učinjeno u povratu, uz fizičko nasilje ili je usmereno prema deci. Za najteže seksualne zločine učinjene prema deci, osuđeni na kaznu zatvora tek posle 25 godina stiče pravo da traži uslovni otpust, a ako bude pušten na slobodu do kraja života se elektronski nadzire. Mere prema opasnim seksualnim prestupnicima mogu se primeniti i prema licima koja nisu krivično odgovorna, ali su bila prinudno hospitalizovana po odredbama građanskog prava (čl. 775.21(4)). Po čl. 947.1405(7) i čl. 948.30 propisano je da u celini ili delimično osuđeni može biti obavezan da plaća troškove nadzora kome se podvrgava¹⁵.

Odmah po početku primene novih mera koje znače ograničenje sloboda i prava već osuđenog lica postavilo se pitanje njihove ustavnosti. Ali, od ranije poznati model građanskopravnog zahteva za prinudnom hospitalizacijom po okolinu opasnog duševnog bolesnika pokazao se pogodnim da se izbegnu prigovori kršenja zabrana dvostrukog kažnjavanja i retroaktivne primene krivičnih zakona. Tako je u slučaju *Allen v Illinois* iz 1986. godine Vrhovni sud SAD potvrdio presudu Vrhovnog suda države Illinois da na štetu g-dina Alena nije povređen peti amandman Ustava SAD kada je

¹⁵ *Florida Sexual Predators Act*, Florida Criminal Justice Network, <http://www.flcjn.net>, 15. 4. 2015.

odlukom državnog organa označen kao „opasni seksualni prestupnik“ (*sexually dangerous person*) i upućen na prinudno psihijatrijsko lečenje i tretman, iako se sam prijavio zbog izvršenog zločina. Odlučujući argument suda bio je da mera nije izrečena u sklopu krivične osude, nego kao posebna medicinska mera obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja opasnog duševnog bolesnika, koja se određuje po građanskom pravu (*civil commitment*) i to na osnovu datog mišljenja lekara psihijataru da je Alen opasan po okolinu¹⁶. Sličan argument prihvatio je i Vrhovni sud države Vašington kada je 1993. godine potvrdio ustavnost navedenog vašingtonskog Zakona o zaštiti zajednice, a potom i Vrhovni sud Kanzasa u slučaju *Hendricks v Kansas* (1996) konstatujući da izrečene prinudne mere prema Zakonu Kanzasa o nasilnim seksualnim prestupnicima nemaju funkciju retribucije ili odvracanja, što je odlika krivičnih sankcija, nego su građanskopravne prirode, tako da ne postoji povreda načela zabrana dvostrukog kažnjavanja i retroaktivne primene zakona. Međutim, sud je istovremeno utvrdio da postoji povreda Hendriksovih prava prema kome su naknadne mere izrečene zbog toga što je pedofil, što medicinski ne može biti klasifikovano kao „duševna bolest“, „duševna anomalija“ ili „poremećaj ličnosti“ koji su predviđeni u navedenom Zakonu Kanzasa kao osnovi zbog kojih se ta osoba može smatrati opasnom po okolinu. Interesantno je da je u obrazloženju presude Vrhovni sud Kanzasa pozvao državu da propisivanjem posebnih statutarnih odredbi kojima definiše medicinske termine koji imaju pravni značaj ne „vezuje ruke“ sudu u pogledu procene potrebe za prinudnom hospitalizacijom, kad je već moguće da se postigne po opštem pravnom režimu, a ne po posebnom osnovu o merama prema opasnim seksualnim prestupnicima¹⁷. Snižavanje psihijatrijskih standarda pri proceni opasnosti učinio se nastavlja: u slučaju *Selig v Young* 2001 višestruki specijalni povratnik (osuđivan za šest silovanja i prema tome uračunljiv) je upućen na prinudnu psihijatrijsku hospitalizaciju posle zatvorske kazne zato što ima „ozbiljne teškoće da kontroliše svoje ponašanje“, sa obrazloženjem da na taj način dobija adekvatnu pomoć i individualni tretman koji su mu neophodni¹⁸.

Zakonodavstava država SAD koje su među prvima uvele mere prema opasnim seksualnim prestupnicima mogla bi se grupisati u tri modela. Prvi je zastupljen u Ilinoisu i Minesoti i podrazumeva alternativno krivično gonjenje seksualnog prestupnika ili pokretanje

¹⁶ B. McSherry, P. Keyzer, *Sex Offenders and Preventive Detention, Politics, Policy and Practice*, The Federation Press, Sydney, 2009, 57. Inače, te statutarne odredbe Ilionisa primenjuju se prema učinocima bilo kog krivičnog dela protiv polne slobode, bez obzira na težinu, ako je učinjeno prema maloletniku (slično kao i u pravu Republike Srbije).

¹⁷ Supreme Court of Kansas, No. 95-1649, decided June 23, 1997, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/521/346/>, 13. 5. 2015.

¹⁸ B. McSherry, P. Keyzer, *op. cit.*, 59-61.

postupka radi njegovog prinudnog lečenja seksualne psihopatije. Drugi model je isključivo građanskopravni i dopušta primenu mera nadzora u slučaju utvrđene duševne bolesti seksualnog prestupnika, kada se prinudno lečenje lica opasnog po okolinu određuje po opštim propisima (Nju Džersi). Treći, najšire primenjen model (Arizona, Kalifornija, Vašington, Kansas, Viskonzin) omogućava kumulaciju krivične osude i mere prinudnog lečenja koja se primenjuje tokom uslovnog otpusta ili po izvršenoj kazni zatvora (ili nekoj drugoj sankciji), pri čemu se u Vašingtonu takve mere sprovode u zatvorima, a u drugim državama u tzv. „sigurnosnim ustanovama“ ili u psihijatrijskim ustanovama¹⁹. Od 2000. godine u Vašingtonu, a i u drugim državama, po uzoru na izmene na federalnom nivou, promenjen je krivičnopravni sistem tako što se učinio u sudskom postupku utvrđuje kazna zatvora u rasponu (a ne fiksno). Po isteku minimalnog dela kazne, naročita komisija ispituje da li postoji rizik da bi opasni prestupnik ponovio krivično delo ako bi bio pušten na slobodu. Ako je rezultat negativan, nastavlja se sa izvršenjem kazne na dve godine, kada se ceo postupak ponavlja (moguće i više puta sve do isteka maksimuma na koji mu je kazna određena, ukoliko osuđeni zbog svog rizika ne zadovoljava uslove da bude pušten iz zatvora). Tako je „na mala vrata“ ponovo uvedena kazna neodređenog trajanja, za koju se tvrdi da vrlo uspešno kombinuje kažnjavanje sa preventivnim pritvaranjem osuđenog lica, bolje nego sistem građanskopravnog prinudnog zadržavanja ili hospitalizacije opasnih lica²⁰.

3. Mere primenjive prema opasnim učinocima u Velikoj Britaniji

Otmice, seksualno zlostavljanje i ubistvo dece i otkrivanje organizovanog delovanja pedofila u Velikoj Britaniji tokom devedesetih godina XX veka bili su razlozi zbog kojih je britanska javnost insistirala na oštrijim merama prema opasnim seksualnim i nasilnim prestupnicima. Po uzoru na „Meganin zakon“ u Velikoj Britaniji je još 2006. predložen „Sarin zakon“ (po nesrećnoj Sarah Payne koja je ubijena 2000. godine), kojim je trebalo postići obaveštavanje javnosti o prisustvu pedofila u zajednici. Ali, drugačiji socijalni milje uticao je da je britanska vlada, kao problematičan po pravo na privatnost osuđenih (zbog čega mogu uslediti napadi na njih), više puta odbacivala predlog tog zakona, koji je usvojen 2008. godine izmenama *Criminal Justice and Immigration Act-a* i *Criminal Justice Act-a*. Zakon je prihvaćen sa argumentacijom da kriminološka istraživanja ukazuju na previsoku „tamnu brojku“

¹⁹ R. Lieb, 5-6.

²⁰ J. M. Mc Kinney, 311-312.

seksualnog kriminaliteta²¹. Tek 2010. godine, posle dve godine provere pilot-projektima, vlada je odobrila da se *Child sex offender disclosure scheme* (u kojima su prihvaćene ideje iz „Sarinog zakona“) primene u 43 policijske uprave širom Engleske i Velsa (osim u Severnoj Irskoj).

Koncept „opasnog učinioca“ promovisan je *Criminal Justice Act*-om (CJA) iz 2003²², koji se primenjuje od 4. aprila 2005. godine, dok *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act*²³ iz 2000. predviđa uslove za koje vrste teških krivičnih dela i kojim kategorijama učinilaca moraju ili mogu biti izrečene kazna doživotnog zatvora, kao i kazne zatvora u neodređenom trajanju (*indeterminate imprisonment*) i „proširenog“ zatvora (*extended imprisonment*) zbog njihovog visokog rizika po društvo. Odredbe CJA koje se odnose na opasne učinioce i procenu rizika koji oni predstavljaju po društvo menjane su u skladu sa *Criminal Justice and Immigration Act*-a koji se primenjuje od 14. jula 2008. godine i *Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act*-om donetim 2012. godine. Sudija je po njima imao obavezu da, ukoliko sudi učiniocu za jedno ili više učinjenih teških krivičnih dela (u vezi sa nasiljem, seksualnim zlostavljanjem ili terorizmom), ustanovi postojanje visokog rizika da taj učinilac ubuduće teško ošteti članove društva. Odredbe se odnose zločine taksativno navedene u čl. 224a i 226b CJA, a mogu se primeniti i učinioce drugih teških dela (procenjeno po vrsti i visini za njih predviđene kazne i/ili okolnosti da su učinjena u povratu). Pojačani nadzor opasnih učinilaca na uslovnom otpustu kojima je bila izrečena doživotna kazna zatvora, zatvor neodređenog trajanja ili je takvim nadzorom „proširena“ izrečena kazna određenog trajanja, prema stavu sudske prakse, ne predstavlja dodatno kažnjavanje zbog učinjenog dela, nego se određuje pod posebnim okolnostima slučaja radi neophodne zaštite društva od budućeg visoko rizičnog ponašanja učinioca, ali se postojanje visokog rizika vrlo fleksibilno procenjivalo, kako pokazuju primeri iz sudske prakse²⁴. Značenje „teške štete“ koja može biti drugima naneta vezuje se za smrt ili tešku telesnu povredu (fizičke ili psihičke prirode). U skladu sa odredbama CJA, u Škotskoj, opasni prestupnik koji bi mogao naneti štetu drugom prema čl. 210a *Criminal procedure*

²¹ L. Griffin, K. Blacker, “Megan’s Law and Sarah’s Law: A Comparative Study of Sex Offender Community Notification Schemes in the United States and the United Kingdom”, 46. *Criminal Law Bulliten* 987/2010, 46, <http://www.digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/750>, T. Thomas, The Sex Offender Register, Papers from the British Criminology Conference, 4/2008, 201, <http://www.britisocrim.org/volume8/6Thomas08.pdf>.

²² [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents), 18. 5. 2015.

²³ [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/6/contents](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/6/contents), 18. 5. 2015.

²⁴ *R. v Owen* [2009] EWCA 2259, *R. v Lang* [2005] EWCA Crim 2064, *R. v Johnson* [2006] EWCA Crim 2486, prema http://www.cps.gov.uk/legal/s_to_u/sentencing_and_dangerous_offenders/, 18. 5. 2015.

(Scotland) Act iz 1995, podleže naknadnom pojačanom nadzoru posle izvršene kazne u fiksnom trajanju (*extendend sentence*).

Rezultati istraživanja koje je sproveo Ralph Henham pokazali su da su odredbe o sankcijama radi zaštite društva nerado korišćene, jer su sudije bile rezervisane prema mogućnosti da se rezultatima psihijatrijskog i psihološkog veštačenja može uspešno prognozirati buduće opasno ponašanje učinio²⁵. Ipak, vremenom se broj osuđenih stalno povećavao, da bi 31. marta 2012. iznosio 6000, a tada je 6. juna iznenada, posebnim zakonom, ukinut zatvor koji se izriče radi zaštite društva (i to za sve osuđene na dan 3. decembra 2012. i nakon toga, a izrečene osude su im zamenjene drugim sankcijama koje se mogu izreći opasnim učinio²⁶). Razlozi ukidanja istaknuti u raspravi u Parlamentu proizilaze iz izveštaja Inspektorata za kaznene ustanove, u kome se ukazuje na nepoželjne efekte sankcija i propuste u praksi. Recimo, da period u kome se sprovodi naknadni nadzor nije u srazmeri sa težinom izvršenog krivičnog dela niti sa izdržanim delom kazne zatvora, da je načinom na koji se izvršavaju te sankcije onemogućen proces rehabilitacije osuđenih kao i da na osuđena lica nepovoljno utiče stanje stalne nesigurnosti izazvano nepravednim kažnjavanjem²⁶.

Još od 1997. godine, po naročitom zakonu (sada je to *Sexual Offences Act* iz 2003)²⁷ opasni seksualni prestupnici koji su na slobodi obavezni su da se redovno javljaju policiji ili drugim nadležnim državnim organima (probacionoj službi). U te svrhe ustanovljeni su naročiti registri opasnih osoba. U Škotskoj, na primer, osuđene kojima su odlukom suda nametnute doživotno određene obaveze uz pojačani nadzor (*lifelong restriction*) prati posebno upravno telo (*Risk Management Authority*) ustanovljeno *Criminal Justice (Scotland) Act*-om iz 2003. godine (u primeni od 2006. godine)²⁸. To telo nije zaduženo samo za izvršenje mera, nego i za pripremu izveštaja Vrhovnom sudu Škotske sa procenom rizika pojedinog učinio²⁸ na osnovu kog sud izriče te mere. Aktivnosti tog tela omogućavaju da se povežu one činjenice koje inače ne bi bile notirane u „klasičnom“ sudskom postupku kao što su sklonost nasilnim ispadima u periodu maloletstva ili kasnije, čak i slučajevima kada prema učinio²⁸ nije vođen krivični postupak ili je izostala osuda. Inače, doživotni pojačani nadzor sa posebnim obavezama (*lifelong restriction*) koja se primenjuju u Škotskoj

²⁵ R. Henham, "Sentencing Dangerous Offenders: Policy and Practice in the Crown Court", *Criminal Law Review* (September) 2001, 693-711.

²⁶ P. Stickland, G. Garton Grimwood, *The Abolition of Sentences of Imprisonment for Public Protection*, last updated November, 27, 2013, <http://www.researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06086/pdf>, 18. 5. 2015.

²⁷ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/pdf>, 20. 5. 2015.

²⁸ V. Reducing the Risk-Improving the Response to Sex Offending, July 2001, <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2001/06/9284/File-1> ; RMA Scotland: Risk Management Plans <http://www.rmascotland.gov.uk/news-and-.../faq-s/risk-management-plans/>, 20. 5. 2015.

predstavlja najnoviji model organizovane formalne reakcije na učinioce koji se smatraju opasnim po društvo. Međutim, slično kao i u Engleskoj, početkom 2015. u škotskom parlamentu započeta je kritička diskusija o radu tela za procenu rizika opasnih učinilaca.

Kao i u SAD, duševno poremećene osobe koje su zbog svoje agresivnosti opasne po okolinu mogu biti zadržane u psihijatrijskim ustanovama po posebnom pravnom osnovu (*Mental Health Bill* 1983 sa kasnijim izmenama). Kroz stalne izmene tog zakona pokazuje se tendencija da se pod duševne poremećaje podvede i psihopatija, suprotno doktrini savremene psihijatrije²⁹.

4. Zaključak

Primeri iz SAD i Velike Britanije pokazuju da su zakonodavna rešenja iz SAD-a očigledno uticala i na zakonske reforme u Velikoj Britaniji u cilju sprečavanja recidivizma opasnih učinilaca i bolje zaštite društva od kriminaliteta. Međutim, različiti društveni milje i činjenica da je Velika Britanija kao članica Saveta Evrope obavezna da poštuje akte te organizacije opredelili su nešto drugačiji razvitak britanskog zakonodavstva. Oni utiču i na različite procene uspešnosti primene mera prema opasnim učiniocima, uprkos ujednačenim zahtevima represivno orijentisane javnosti da se država oštro suprotstavi nasilnicima i seksualnim prestupnicima, posebno onima koji napadaju decu. Mere preventivnog zatvaranja ili građanskopravni model prinudne hospitalizacije se već niz godina uspešno koriste u SAD. Novijim reformama se ipak pokušava da se takve mere „vrate“ u krivičnopravni okvir (verovatno kako bi se delotvornije nadziralo izvršenje i usmeravale aktivnosti na pronalaženju i registraciji opasnih učinilaca, kojima rukovode federalni organi i tela). Istovremeno, iskustva iz Velike Britanije pokazuju da je posle „revitalizacije“ zatvorske osude u neodređenom trajanju u svrhe zaštite društva od 2012. godine došlo do njenog ukidanja. Od početka 2015. i u škotskom parlamentu jačaju zahtevi da se preispita rad državnog dela za procenu rizika opasnih učinilaca. U tim društvima je očigledno uočeno da mere preventivnog nadziranja ili zatvaranja opasnih učinilaca imaju nepovoljni *net widening effect*, tj. doprinose necelishodnom i štetnom povećanju populacije koju kontroliše krivičnopravni sistem. Takva iskustva treba da su poučna za zakonodavca u Srbiji, jer ukazuju na to da nije jednostavno postići ravnotežu između potrebe zaštite društva od kriminaliteta i poštovanja osnovnih ljudskih prava.

²⁹ B. M. McSherry, P. Keyzer, A. Freiberg, "Dangerous" Offenders in Australia: A Critical Analysis and Proposals for Policy Development, Report to the Criminology Research Council, December 2006, 45-48, <http://www.criminologyresearchcouncil.gov.au/reports/200405-03.pdf>, 20. 5. 2015.

Prof. Nataša Mrvić-Petrović, Ph.D.

Full research professor, Institute for Comparative Law, Belgrade

PREVENTIVE MEASURES AGAINST DANGEROUS OFFENDERS IN LEGISLATIONS UNITED STATES AND UNITED KINGDOM

Summary

Panic and repressive public reaction to the murder and sexual crimes committed against children and detection networks of pedophiles are the reasons why at the end of the twentieth century in the Anglo-Saxon legal system utilized indeterminate prison sentence and compulsory psychiatric treatment to prevent repeated the crime of the prisoners who are released from prison. Following the example of American law, preventive supervision or preventive detention have been introduced in other English-speaking countries, but also in continental legal system. Author comparing US legislation (federal, states Washington and Florida) and the United Kingdom legislation to show the differences in the approach to the protection of society from dangerous offenders. The US has used civil law model of forced psychiatric hospitalization (civil commitment), but now more often measures into criminal justice system (preventive detention or preventive supervision). Under the influence of the US similar measures were introduced in the UK, but UK legislations favors imprisonment (lifelong or extended) to protect the public from high risk of offender (England and Wales) and lifetime restrictions (in Scotland). However, these concepts are now abandoned (England) or reviewed (Scotland) due to lack of efficacy and risk of violations of human rights of prisoners.

Keywords: preventive detention, preventive supervision, dangerous offenders, sanctions, United States, United Kingdom